

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 75 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 75 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

HAMZA NİĞARİ'NİN DİVANI'NDA BAHSİ GEÇEN SUFİLER SUFİS MENTIONED IN HAMZA NİĞARİ'S DIWAN

Musa KAVAL*

Öz

Seyyid Mir Hamza Nigârî mutasavvıf bir şairdir. Tasavvufi tecrübenin naklinde sıklıkla başvurulan kanallardan önemli bir tanesi de şiirdir. Seyyid Mir Hamza Nigârî ilahi aşk ile cihadı, temkin ile hicreti, zahir-batın harmonisi içerisinde yaşamında ve şiirlerinde ittihad ettirmiştir. Tecrübe ettiği manevi seyrini divanına yansıtan Seyyid Mir Hamza Nigârî hemhal olduğunu düşündüğü sufilerden örnekler sunmuştur. İbrahim Ethem'in zühdü, Bayezid-i Bistami'nin şathiyeleri, Hallac-ı Mansur'un idamı, Bahaeddin Nakşibendi'den söz etmiştir. Şeriat-tarikat uyumunu gözetken Seyyid Mir Hamza Nigârî ehl-i beyt sevgisini her vesileyle izhar eder. Vahdet'in tecellisi olarak telakki ettiği şiirinde ayrılıkların cem edildiğini görmek mümkündür. Hal ve ilhamlarını yansıttığı şiirlerinde bahsettiği sufiler, tasavvuf geleneğinin önemli şahsiyetleridir. Kendi hal ve ilhamlarını onlar vesilesiyle beyan ettiği şiirleri kâmil insanın cem edici vasfının bir başka örneğidir. Bu çalışmayla değindiği sufiler aracılığıyla onun ifade ettiği tasavvufi hal ve ilhamlarının anlaşılmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Hamza Nigârî, Divan, Sufi, Tasavvuf, Vahdet.

Abstract

Sayyid Mir Hamza Nigârî is a sufi poet. One of the most frequently used channels in the transfer of emotion and inspiration is the poetry. Sayyid Mir Hamza Nigârî has achieved the harmony of visible-unvisible jihad with divine love, resident and hicret. Sayyid Mir Hamza Nigârî who reflects his spiritual course to his divan, mentioned the sufis with whom he had same notions. He referred to Ibrahim Ethem's ascetism, the Bayezid-i Bistami's shathaats, Hallac-i Mansur's execution, Bahaeddin Naqshiband. Sayyid Mir Hamza Nigârî, observing the harmony of the Shariah-tariqah, expresses his love for the Ahl al-Bayt on all occasions. It is possible to see his poetry as tarnsfiguraiton of Vahdet's poetry in which all differences are combined in oneness. The Sufis, which he mentions in his poems reflecting his stuation and inspiration, are important figures of the sufi tradition. His poems, which he tried to explain his own situation and inspirations on them, became a sign of humankind's character of picker. In this study, it was aimed at contributing his sufistic situation and inspiration by the help of sufis he mentioned in his poets in order to be understood.

Key words: Hamza Nigârî, Diwan, Sufi, Sufism, Vahdat.

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, kavalmusa@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-8784-7762

1.Giriş

Seyyid bir aileye mensup olan Hamza Nigârî Karabağ'ın Perküşad kasabasında dünyaya gelmiştir (Altunbaş, 2004, I/ XI). Ulema olan Hamza Nigârî'nin atalarından Şeyh Seyyid Muhammed Şemsüddin, Karabağın Cicim Köyü'ne yerleşmiştir (Taşlıova, 1999, 115). Babasının adın Emir Paşa'dır. Değişik tarihler üzerinde tartışılrsa da ağırlıklı görüş ile doğum tarihi 1805' tir (İbnülemin, 1988: III/1208). Annesinin ısrarı ile biraz gecikmelide olsa ilim öğrenmek için Şamahı ve Şeki'ye gitmiştir (İbnülemin, 1988, III:1200). Zahiri ilimlerin ardından manevi terbiye almak için devrin ve bölgenin önemli şahsiyeti Mevlana Halid-i Bağdadî'ye intisap etmek ister. Ancak yolda vefatı haberini duyunca halifesi İsmail Şirvanî'ye intisap etmek üzere Sivas'a geçer (Akkuş, 2002, 10). Dokuz yıl şeyhinin yanında kaldıktan sonra hacc vazifesini ifa etmiş, kutsal topraklarda erbain çıkarmıştır. Memleketi halife olarak geri gönderilen Seyyid Mir Hamza Nigârî Rus İşgali nedeniyle Erzurum'a göç etmiştir (Özköse, 2006, 290). Bu tarihten sonra Seyyid Mir Hamza Nigârî birçok kez hicret etmek durumunda kalmış, son olarak yerleştiği Harput'ta ahirete irtihal etmiştir (Taşlıova, 1999, 115-116).

Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin ilahi aşkı konu edinen şiirlerinden müteşekkil bir divanı vardır. Nakşibendiye tarikatına bağlı bir mutasavvıf olmakla birlikte ehl-i beyt sevgisinin sıklıkla işlendiği şiirleri onu ayrıcalıklı kılmıştır. Ehl-i beyt sevgisinin yoğun şekilde görülen eserde ilk dönem sufilerine de yeri geldikçe değinen Seyyid Mir Hamza Nigârî, içerisinde yaşadığı zaman ve çevrenin icbar ettiği dini ve tasavvufi tartışmalardan uzak vahdetin sesi olmaya çalışmıştır. Zira manevi bağının Nakşibendiye olması ve başta tarikatın kurucusu Bahaeddin Nakşibend'i her vesile ile övmesi, salıkların her daim onun himmetinden istifade etmelerini elzem gördüğü ifade ettiği şiirlerinde Hz. Ali ve ehl-i beyten hürmetle bahsettiği görülür. Vahdet-i vücud gibi tartışmalara konu olmuş bir düşünceyi birçok sufiye atıf yaparak benimsediği görülen Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Nakşibendiye tarikatıyla olan bağı dikkate alındı, onun manevi sekr hallerinin yoğun olarak tecrübe ettiği düşünülebilir. Zira bu bağlamda, Hallac-ı Mansur, Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin şiirlerinde adı en çok geçen sufilerden birisi olması aynı duygu ve düşünce ortaklığında buluşulduğunun işareti olarak değerlendirilebilir. Muhabbetullah'ın vahdet ile kesiştiği, cesedin mahviyete gark olduğu duyguların terennümündeki zorluğu Hallac-ı Mansur örneğinde anlatmaya çalışmıştır. Kimi zaman kendisinin ileri gitmemesi gerektiğini itiraf ettiği şiirlerinde bu durumun aşkın icbari cezbese olduğunu de eklemiştir. Bu yönüyle muhabbetullah'ın pir-i şühedalarından olan Hallac-ı Mansur'un gönül ve makam paydaşlığına mehz beyanlarının yanında, onun ahvalinden de ders çıkarabilen Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin tasavvufi hal, makam ve vakt kavramları açısından onunla derin bir ünsiyet içerisinde olduğu müşahede edilir.

Seyyid Mir Hamza Nigârî ilk dönem sufilerinden İbrahim Ethem tahtını ve ülkesini terk etmesine (Öngören, 2000, 293) sebep olan ilahi aşka, zahiri tartışmalar ve nefsanî okumalardan uzak hakikat makamında kavuştuğunu anlatır. Dünyanın kargaşasında dini olan mevzuların bile kelamın kesretinden ötürü layığıyla anlaşılmaktan uzak olduğunu söyledikten şu-bu tartışmasını terk edip aşk davası gütmenin gerektiğini savunur. Bu anlamda İbrahim Ethem'in bu gaye ile tahtını ve ülkesini bütün makamların sahibinin sevgisi uğruna terk ettiğini söyler (2011, 688, 3-6).

Seyyid Mir Hamza Nigârî tasavvufi geleneğin gelişip yerleşmesinde mühim bir ekol olarak faaliyet gösteren Horasan sufilerinden de söz eder. Tasavvufun doğru ve kolay anlaşılmasının sağlayan ekolün yolbaşçısı ve merkezi bir konuma sahip olduğunu düşündüğü Beyazid-i Bistami'nin söyleyen Hamza Nigârî, onun ruhani alemlerin yiğit sultanı olduğunu ve insanlık aleminin üstünde seyir ettiğini söyler (2011, 841, VIII/230-232). Henüz sağlığında veliyullahtan olduğuna dair söylentilerin yaygınlık kazandığı Beyazid-i Bistami bölgenin manevi sultanı olduğu ve öldüğünde de mezarının huzur bulman ziyaretçilerle dolduğunu (Uludağ, 2000, 239) hatırlatan Hamza Nigârî salıklere manevi alemlere doğru yükselebilmek için onu yolunda yetiştirip kanat sahibi olmayı salık verir;

Serdâr-ı tarîk ismi Tayfûr
Züvvârı kılur mezârı mesrûr

Al şeh-per-i feyzi ol mekândan
Kıl tayy-ı mekânı geç zamândan

Fikr itme ider Cenâb-ı Akdes
Tayy-ı reh-i Meşhed-i mukaddes

Yâd eyle Hudânı eyle pervâz
Aşk-ı şeh-i Tûsî ile dem-sâz

Gör kürsî-nişini şâh-ı Tûsî
Arş-ı berîni ötüp nüfûsı (2011, 841, VIII/ 233-237).

Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Nakşibendiyye gibi sahv halinin daha baskın olduğu bir tarikata bağlı olmakla birlikte Hallac-ı Mansur'dan önce sekr halinde şatahat ifadelerinde bulunan Beyazid-i Bistami'den tarikat ulusu olarak bahsetmesi aksettirdiği manevi coşkunlukla birlikte ehl-i beyt, üveysilik ve silseleye dair referanslara atıfları dikkat çekicidir.

2.Hallâc-ı Mansûr

Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin divanında en fazla bahsi geçenlerden biri Hallac-ı Mansur'dur. Vahdet-i vücud düşüncesini izhar eden Hallac'ın idam edilmesini örnek göstererek, zahir-batın cümle mevcudatın yaratılış yüksek gayesi olan maarifetullah'ın murad edilmeyişini sorgular. Kendisinin de zamanında bir takım itham ve istifhamlara konu edilmesi bağlamında değerlendirildiğine Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin tasavvufun tartışmalı konu ve şahsiyetleriyle ünsiyet tesis ettiği anlaşılır bir yönelimdir. Zahiri tecellilerin ardındaki hakikati idrak edemeyenlerin Hallac-ı Mansur'u anlayamadıklarını söyler, halbuki perdelenmiş olan bu zevat ilgiyle bakmış olsa gördüğünün gerçek manasının kendileri için hakikatin istikameti olacağını söyler (2011, 100, 100/5-8). Vahdet-i vücud telakkisini vahdet-i şühud kavramıyla şeriat-tarikat-hakikat açısından sarih, makul ve makbul hale eviren İmam-ı Rabbini'nin aksine, Hallac'ın hal tecrübesine değinmemeyi tercih eden Kuşeyri gibi mutasavvıfların, ya da ehli dışındakilere sır olarak kalmasının faydalı olacağı genel kanaatin aksine Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin zevk ile müşahede ettiği ünsiyet yakınlığını izhar ettiği görülür. Bu yönüyle Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin çeşitli tasavvufi hal ve makamları zikrederek Hallac-ı Mansur'un Hakk yolda olduğunu ifade etmiştir. Tasavvuf geleneği açısından hal ve makama uygun davranmak ve ona uygun kelimeler söylemek olan edeplerden olduğu düşünüldüğünde Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin şiirlerinde serd ettiği düşünce ve duygulardan hareketle kendisinin manevi micaz, coşkunluk ve üslup olarak Hallac-ı Mansur ile olan benzerliğinin onun açısından adeta bir mürşitlik ihtiva ettiği de görülebilir.

Hallac-ı Mansur'un zahir ehli tarafından anlaşılmasına sebep olan muhabbetullah'ın izharı ile ilgili olarak Seyyid Mir Hamza Nigârî, sır ehlinin kendi aralarında özel bir iletişim kanalı olan mecazi anlatımın terk edilmiş olmasını işaret eder. Vecdin galip geldiği âşıkların biçare kılındığı ve canlarıyla ödedikleri bedelin takdir-i ilahi olduğunu söyleyen Seyyid Mir Hamza Nigârî kokusunu aldığı sevgilinin kakül remzi ile manevi rabıta işaret etmiştir;

Bir bû ile ey kâkül bend eyledin 'uşşâk
Bildin mi neler itdin miskînlere ey tarrâr

N'itdimse yine aldım bir bûse ayağından
Zîrâ ki bilür vechin ahz eylemegin cerrâr

Hıfz-ı rumûzâtı rahm it özüne ey dil
İzhâr-ı hatâdandır keşf eyleme gel esrâr

Terk itdileri izmârı keşf itdiler esrarı

Nâ-hak degül olması Hallâcların ber-dâr

Bu tab'-ı şirînkârı gitdi yine cevlâna

Bir yâr-ı şirîn-güftâr bir dilber-i hoş-reftâr (2011, 170: 3-7).

Bu beyitleriyle Seyyid Mir Hamza Nigârî, tasavvuf geleneğinin sır tutma, sırları ehline onları ilahi kurbiyete vasil edecek mahiyette biricik yol olan sembolik anlatımla ancak işaret edilebileceği hakikatine vurgu yapmıştır. Kendisinin de benimsediği yolu da tarif etmekle kalmamış, Seyyid Mir Hamza Nigârî, tasavvuf literatürü ve üslubu açısından yüzyıllardır tartışılan Hallac-ı Mansur ve sözlerinin form-mana açısından nasıl değerlendirileceğinin yöntemini de teyiden göstermiştir. Bu açıdan son beyitlerinde Hallac-ı Mansur'un idam edilmesinin şeriat açısından batıl olmadığını hatırlatmış, aşk ehlinin tabiatına lezzetli gelen bu tarz söylemlere kendisinin de meyil ettiğini ve şeriatın yasak gördüğü bu sahalarda kalam etmemesi gerektiğini itiraf eder. Yukarıda da ele alındığı üzere Seyyid Mir Hamza Nigârî kendisinin manevi mizac ve üslup açısından ünsiyet kurduğu Hallac-ı Mansur'un etkisinden kurtulduğu sahv halleri dışında kendini tutmayıp gönlüne sirayet eden pirinin taşkınlığına kapılmaktadır. O nedenle ilerleyen şiirlerinde tehlike arz eden sırrın ifşasına dair sabrını muhafaza etmekte zorlandığını da bildirir;

Tepretme leb ol vâdî-i vahdetde Nigârî

Kıl sabr u karârı

Tökdürme ki kan söyleme güftâr-ı ene'l-Hak

Hakka budur evfak (2011, 836: 17-18).

Daha doğrusu olduğuna inandığı şeriata uygun kalam etmesi gerektiği hakikatine rağmen sevgilinin diyarına uğradığında en mahir sihirbaz olan sevgilinin gözleri ve zülûflerinin büyüyle aklın ve idrakin izale olup aşkın galebe çalmasıyla Hallac-ı Mansur gidi darağacında asılmayı gerektirecek sözlere meylettiğini kabul eder;

Zehr-âbını çekdim zülf-i şehmârın

Fitnesine düşdüm çeşm-i sehîhârın

Vakt ki uğradım dârına yârin

Hallâc tek oldum çekildim dâra (2011, 839, VI/ 4-5).

Zahir ehlinin idrakten uzak olduğu aşk, şeriatın temelidir diyen Seyyid Mir Hamza Nigârî, aşksız bir binanın ayakta kalamayacağını söyler. Bu gerçeği müşahede eden âşıkların sabah akşam yalnız başlarına ihlas ile dua ve niyaz ile maşuklarını selamladıklarını ve maşukun da dünya perdesiyle dertlenmiş hasta gönüllerin maşukun cemaliyle şifa bulduklarını söyler. Halvet ve uzlet ehli olan âşıkların, Hallac-ı Mansur'un sözlerini tasdik ettiklerini belirten Hamza Nigârî, Hakk'ı, hakka'l yâkin bilen âşıkların, batıl konuşan ile hakikati izhar edenleri ayırt ettiklerini söyler. Dolayısıyla her ne kadar daha önce zahir ehlinin Hallac-ı Mansur hakkındaki hükmünü şeri açıdan makbul bulduğunu söylemiş olsa da Hakk'ın sırlarını inkar etmemeleri gereken âşıkların, Hakk'ın işlerini kıyasla değerlendirip kar-zarar hesabı yapmayıp, canlarına gelecek haleli değerlendirmekten aciz olacaklarını delil getirir. Bundan gafil olarak aşk ehlini taşlayanların gönül saraylarında sakladıkları hazinelerine zarar gelemeyeceğini anlatır (2011, 320, 1-4). Bütün bu ifadelerden hareketle Hallac-ı Mansur aracılığıyla Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin şiirlerinde ortaya koyduğu duyguların izharına vesile olan manevi hal ve makamlarını okuyabiliriz. Seyyid Mir Hamza Nigârî şeriatın aslı olan muhabbetullahın üzerine yükseltelen gönül sarayının cahillerin taşlarıyla yıkılmayacağı ve içinde barındırdığı hazinenin değersizleştirilemeyeceğini hatta ehil olamayanlardan korunmak için yapılanların da ilahi bir sır olduğunu ifade eder. Kendi yaşamında tecrübe ettiği zorluklar dikkate alındığında Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin durumunu temsil eden gülün dikenlerle çevrili olduğu halde bülbülün, kan revam içerisinde kalarak güle olan aşkı ifade etmek geri durmaması remzine benzetilebilir.

Seyyid Mir Hamza Nigârî, Hallac-ı Mansur'un "ene'l Hak" sözü ile Hz. Musa'nın "erini" (A'raf, 7/143) arasındaki benzerliğe dikkat çeker. Her ikisinin de muhabbetullah'ı zayıf göz ile idrak etme arzusundan kaynaklanarak böyle ifade ettiklerini söyleyen Hamza Nigârî bu şevkin beden yükünden kesifleşen ruhun aslına yani vechullah'a olan meylinden kaynaklandığını söyler (2011, 396, 5-6). Ağızdan dökülen bu sözlerin nefsanîyet ve enanîyet kesbederek söylenmiş sözler olmadığı aksine maşukta fani olarak ona duyulan muhabbetin sonucu konuşanın bu sözleri tek başına serde etmediğini söyler Hamza Nigârî;

İbn Mansûr ene'l-Hak dimeđi tenhâ vü tek
Rabbi erini sözüni söylemedi Musa tek

İğnesin rişte-i Meryem'den üzenler çokdur
Girmede âlem-i tecrîde hemîn 'Îsâ tek

Aşk sahrâsını her lahza Hümây-ı gönlüm
Tek ü tenhâ dolanur sanma gezer 'Anka tek

Çeşmi şûrîde olan 'âşıkı şeydâ eyler
Eylemez 'âlem-i sevdâda bunu Leylâ tek (2011, 405, 1-4).

Hz. Meryem'in ilahi nefes ile hamile kalmasına dair küfür ehlinin dedikodularına atıfta bulunarak ehlüllahın nefsinden fani, Hakk'ta baki kılarak söylemiş olduğu sözlerin nefsin ve şeytanın fısıltıları olmadığı, maşuka duyulan ünsiyet ve kurbîyetin neticesi izhar olunmuş kelimeler olarak telakki edildiğini görürüz. Hakk'ın camî tecellisi olan insanoğlunun (Konevi, 2012, 52) en kamilleri olan âşıkların kendilikleri olmadığı için her an maşukun huzurundadır ve onlardan sadır olan sözlerin tek taraflı olarak değerlendirilemeyeceği dile getirilir. Bir diğer şiirinde Hamza Nigârî Hz. Musa'nın "erini", Hallac-ı Mansur'un "ene'l-Hak" sözlerinin âşıkların vahdet terennümünde benlik güdülerek söylenecek söz olmadığı kendi şahsiyetini de katarak ikrar eder. Mahabbetullah'ı tarif eden Seyyid Mir Hamza Nigârî hakikatini yukarıda açıkladığı düşüncelerden sonra bu sözlerin aşkın ihtiyarıyla söze dökülmeyip, sözü söylenin Tur-i Sina'da olduğu gibi Allah'tan geldiğini söyler;

Aşkda bi-meselem vâhid-i bi-tâyem men
Bana mânend bulunmaz kime hemtâyem men

Vahdete sığmaz ene'l-Hak sözünü söylemezem
Rabbi erini dimezem matlab-ı Mûsâyam men

İhtiyarımla degül böyle makâlât beli
Yâr söyler bu sözi şecer-i Sînâyam men (2011, 546, 1-3).

Seyyid Mir Hamza Nigârî vahdet-i vücud'a işaret eden beyitlerinde zahir ehli ile âşıklar arasındaki anlaşmazlıklara sebep olan unsurlarla oyalanmak yerine salikin şeyhine tabi olarak iki dünya ile oyalanmayıp, gönül aynasını parlatmasını salık verir. Sırlarını ehil olmayanlara söylememesini ve şeyhe dikkat kesilmesi gerektiğini söyler ki, mana dilinin mecazlarından ancak o anlar. Zaten cemelullah sevdasından mahrum olanlar kendilerine yazık etmiş, hakikatten bigane kalmışlardır. Bu nedenle onlarla sırlar paylaşılmayıp, vakit kaybına mahal vermeden şeyhin tecelli müşahedelerine odaklanmak gerekir (2011, 811, VII/1-3).

3. Bahâeddin Nakşibend

Seyyid Mir Hamza Nigârî, Semerkand ve Buhara'da doğup dünyaya açılan Nakşibendiyye tarikatının Kurucusu Bahaeddin Nakşibend'in, kendisinin yazdığı ilahi aşka dair şiirlerinin kaynağını olduğu belirtir. Manevi terbiyesiyle her vakit kendisini sekr ve cem makamında tutmasını dilediği şeyhinin, şiir söyleyen dilinin ilham kaynağı olduğunu ve onun muhabbetinin değil kendisi gibi bir derviş taşı bile sekere dönüştüreceğini söyler (2011, 8/5-7). Bir başka şiirinde Seyyid Mir Hamza Nigârî lisanı süsleyen dil kabiliyetinin Allah'ın nazargahı olan kalpten ayrı tutulamayacağı söyler. Manevi mizaç ve coşkunluk açısından Hallac-ı Mansur ile arasında inkar edilemez bir ünsiyet olan Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin şiirlerinin manevi merkezi olarak telakki ettiği Nakşibendiyye kurucusu Muhammed Bahaeddin Şah-ı Nakşibendi ile dilediği daimi rabitasının, hakikati coşkun şekilde ifade ederken şeyhinden şeriat-tarikat adabı açısından olgunlaştırdığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla manevi mizaç açısından Hallac-ı Mansur'a benzeyen Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Nakşibendiyye adabıyla geliştirdiği manevi şahsiyetinin oluşmasında Bahaeddin Nakşibendi ile kurduğu rabita terbiye edici olmuştur. Bu nedenle dile gelen muhabbet sözlerinin şeyhinin gözetiminde tasfiye edilmiş kalbin yansımaları olduğunu belirttikten sonra Nakşibendiyye'nin deveranın da gökyüzünde Allah'ı devamlı zikir eden meleklerin halkalarından esinlendiğini ilave etmiştir (2011, 660/9-10). Tasavvuf literatüründe arınmış kalbe sahip bir derviş, sadece zikirle meşgul olan melekler gibi her an Allah'ın zikrinin tecelli ettiği varlığa dönüşür ve kozmik düzenin hareket tarzı olan daire şeklinde zikir eder.

Hamza Nigârî şiirlerinde dile getirmeye çalıştığı ilahi aşkın kendisine Bahaeddin Nakşibend muhabbetiyle tahakkuk ettirildiğini söyler;

“Men söylemezem benden ey lutf Hudâ senden
Der sâye-i sevdâyam der zıll-i Humâyam

Der nakş-ı dil-ârâyış üstâd-ı bî-endâza
Nakkâş-ı nigârım tâ müştâk-ı Bahâyam (2011, 619/7-8).

İlahi aşkın dahi ilahi lütfun eseri olduğunu beyan eden Hamza Nigârî, üstadı Bahaeddin Nakşibendi vasıtasıyla naklettiği hakikatlerin aslında pirin vahdeti içeren tarikat öğretisinin bir izharı olduğunu ve söylenenlerin çokluk arz etse de aslında aynı hakikatin ihvanları olduğunu söyler. Bu nedenle Hamza Nigârî vahdet ve aşk tahtının sultanın gölgesinden bir kez bile ayrı kalmamayı diler (2011, 842/ 11-13).

Hamza Nigârî'nin vahdete dair derin sezgi ve muhabbeti hayatı boyunca geçirmiş olduğu sınanmalardan ayrı düşülemez. İlahi aşka dair kaleme aldığı satırların arka planında birçok hicret tecrübesi ve cihad gayreti mevcuttur (Vassaf, 2006, II/361-362). Dolayısıyla her sevdanın icbar ettiği sabır, olgunlaşmış muhabbetin adeta çelikleme işlevini görmüştür. Bu manada bir çok mutasavvıfta müşahede edildiği üzere Seyyid Mir Hamza Nigârî, sabır ve cefa perdesi arkasından perçemini gösteren gönül hırsızları olan Allah dostlarının vefa bağıyla kendisini koruyup aşk meydanına yükselttiğini söyler;

Mihnetin artukdı safâdan bana
Gör ki ne hâsıldı cefâdan bana

Tâ ki esîr-i tel-i tarrâr-ı kâm
Eylemedin başka vefâdan bana

Turre-i tarrârına peyvendlik
Silsile-i zülf-i Bahâdan bana

Arsa-i 'aşkında ser-efrâzlık
Hâk-i pey-i âl-i 'abâdan bana (2011, 27/1-4).

Seyyid Mir Hamza Nigârî, Nakşibendiyye silsesilesi ile Ehl-i Beyt neslinden gelenlerin izlerinin keşiştiği bir vahdet ve muhabbetullah seyrini meczeder. Yaşamış olduğu dönem ve coğrafya itibarıyla böyle bir tasavvufi süluk ortaya koyması Seyyid Mir Hamza Nigârî'yi farklı kılmıştır. Seyyid bir şahsiyet olarak mevcut dini ve siyasi kargaşa içerisinde serd ettiği tasavvufi görüşleri günün tartışmalarının ötesinde âhîret gününde de kendisine yol aydınlığı olacağını beyan eder;

Kim dutar destimiz eyvâh bizim haşr gün
Kim yiter dâdımıza Âl-i 'abâdan gayrı

Yetiren hâk-i peyi Âl-i 'abâya âyâ
Var mı silsile-i Şâh Bahâdan gayrı (2011, 664/7-8).

Seyyid Mir Hamza Nigârî dünya ve ahîret cefasının izalesi, muhabbetullah'ın tesis edilebilmesi için bir şeyhin eteğinden tutulması gerektiğini anlatır. Yukarıda değinildiği üzere Nakşibendiyye'nin kurucusu Bahaeddin Nakşibend'den yardım talep edilmesi gerektiğini söyler. Rahman'ın varlık bahşi olan nefes ile her an ehlullah ile birlikte olmanın vahdete zeval getirmeyeceğini, aksine kibir ve riyadan arınarak ilticanın gerçekleştirileceğini söyler (Nigârî 2011, 838, IX/3-4). Nakşibendiyye tarikatının esaslarından olan sohbet ile şeyhin maneviyatından feyiz almanın gerekliliğine değinen Hamza Nigârî yardım ehlullahtan istenmesi gerektiğini Şah-ı Bahaeddin'in eteğinden el çekilmemesi tavsiye eder (2011, 838, VIII/4-5). Nefis terbiyesi için talibin iradesini teslim etmesi beklenen şeyhinde fani olması aslında kendisinin manevi âlemlerde seyir edebilmesine vesile olacaktır. Hamza Nigârî tasavvufi bu kaideyi Bahaeddin Nakşibendi bahçesinde nefisini feda edip onun ayağının toprağı olmayı kıymetli bildiğinde salikin ruhani âlemlerde seyredebileceği kanatlara kavuşacağını söyler;

Ravza-i Bahâya cân fedâ kıl
Hâk-i kademini cân bahâ kıl

El kaldır semâya kıl münâcat
Dergâh-ı Bahâdan iste hâcat

Şehbâline virsün âb-ı tâbı
Pervâzına kuvvet-i şitâbı (2011, 841: VIII/258-260).

Seyyid Mir Hamza Nigârî fena fî'ş şeyh ile muhabbetullah arasındaki bağlantıyı Hz. Ebubekir ve Hz. Ali kanallarıyla gelen tasavvufi kurumlarla mezcederek şiirlerinde yansıtmaya çalışmıştır. Nihai itibar ile vahdetin izharları olan benliklerin ehlullah vasıtasıyla terbiye edilerek aslına rücu ettirilmesi serancamı marifetin tecellisidir. Seyyid Mir Hamza Nigârî tasavvufi terbiyesinin geleneksel uygulamalarını referans göstererek tavsiyelerde bulunurken yol başçısı Bahaeddin Nakşibendî'den sık sık övgülerle bahsetmiştir.

Bahaeddin Nakşibend'in Üvesilik yoluyla kendisinden yaklaşık iki asır önce manevi eğitim aldığı Abdülhalık Gucdüvani'den (Üsküdârî, vr. 28b) de bahseden Seyyid Mir Hamza Nigârî şöyle der;

Şâm terennüm eyler andelib-i mânevi
Tâ subh gâh söyler gazel ü gâh mesnevi

Ders-i rumûz gice tâ'lim eyler tâ seher
Bülbülân-ı hakikat hâcegân-ı Gonçevi (2011, 656, 4-5).

Kuran-ı Kerim'de sabah akşam Allah'ın zikredilmesinin emredildiği ayeti (A'raf, 7/205) hatırlatarak başlayan beyitlerde manevi bülbüllerin akşamları öttükleri, sabaha kadar gazel ve mesnevi düzdükleri

söyler. Hamza Nigârî geceden seher vaktine kadar ruhani tecelliler dersleri okuyan Hâcegan-ı Goncevi âşıklarını över.

4.Ubeydullah Ahrar

Seyyid Mir Hamza Nigârî Nakşibendiyye ve Hecegan yolunun büyük şahsiyetlerinde, zamanının kutbu olduğu söylenen Ebeydullah Ahrar'a nazar edilmesi ister. Zira Taşkentli olan Ebeydullah Ahrar'ın bölgenin manevi yiğidi olduğunu ihtiyaç sahibi fakirlerin hizmetinde bulunmakla makam sahibi olduğunu tekrarlar. İlahi aşka tutulmuş kişinin bülbülün gül için nağmeler düzmesi gibi maşukun tatlı bir gülüşü için uğraş verdiğini görürüz. Hatta sevgilinin yanağındaki ben'in hayali için Harezmi ve Semerkand'ı bahşiş olarak verir. Muhabbetullah'ın tecellerine mazhar olabilmek için tasavvuf ehlinin maddi bütün unsurların bu uğurda heba edileceğini Ubeydullah Ahrar'ın israr ahlakını örnek göstererek açıklayan Hamza Nigârî, onun gönül ehli olan insanları ilahi tecellilerden haberdar ettiğini anlatır. (2011, 690, 2- 4).

Muhabbetullah yolunda elem ve kederin bir olur çünkü Hz. Ali, Bahaeddin Nakşibend gibi sultanlar bitap düşüp aklını yitirmiş âşıklara feyizleriyle yardım etmiştir. Sık sık Hz. Ali ve Baheddin Nakşibendî'nin manevi himmetlerinde istifade edilmesi gerektiği ifade eden Seyyid Mir Hamza Nigârî taliplere aşk meclislerinde cezbeyle deveran ederken Ubeydullah Ahrar'ın eteklerinden uzak kalmamalarını tavsiye eder;

Reh-i sevdâda benim tek ne görür gam ne elem
Her kime kim meded-i Haydar-ı Kerrâr gelür

Nefes-i silsile-i Şâh-ı Bahâdan her dem
Bezm-i nâçârlara feyz-i mededkâr gelür

Yüri ey dil gidin erbâb-ı gönül bezmine kim
Bezm-i erbâb-ı dile table-i 'Attâr gelür

Dolanur tâlib-i sevdâ-zedeler çerh-zenân
Bezm-i 'âşıklara kim cezbe-i Ahrâr gelür (2011, 814, 15-18).

Ubeydullah Ahrar'ın lakabını kullanarak Hakk'ın yiğitlerinin kölesi olduklarını, şeklen yoksul ama manada sultan olduğunu söyleyen Seyyid Mir Hamza Nigârî Nakşibendiyye yolunu över. Dünyadan el-etek ve gönül bağlarını ektikleri için acı ve kederlerin kendilerinde bir tesiri olmadığını, ki bu yüzden özgür olduklarını ifade eder. Bu yüzden dünyalık derdinden uzak cemelullahın talipleri olarak perişan halde dağlarda, başıboş şekilde çölde dolaştıklarından bahseder;

Ey hâce ki biz bende-i merdân-ı Hudâyız
Ma'nâda şehiz gerçi ki zâhirde gedâyız

Bi-kayd-ı cihânız bize hüküm eylemez âlâm
Ahrârlarız bende-i Sultân-ı Bahâyız

Ser-geşte-i kûhız gehî âvâre-i sahrâ
Hercâyîleriz çünkü talebkâr-ı likâyız (2011, 819, 1-3).

Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin dünyadan kayıtsız özgür olmanın örneğini Ubeydullah Ahrar üzerinden vermesinin sebeplerinden birisi Ubeydullah Ahrar'ın varlıklı birisi olmasına rağmen fakirlerin dertlerine çare bulmayı manevi hizmetin esası kabul etmiş olmasıdır. Hayatı ile ilgili menkıbelerde yoksul ve yaşlılarla bizzat ilgilendiği onların kişisel bakımlarına zaman ayırdığı görülür. Ubeydullah Ahrar'ın

halkın dertlerinin derman bulmayı ilahi rıza için hizmet telakki etmesi ve savaş durumlarında sultanlarla görüşüp çözüm üretmesi (Tosun, 2012, 19-20) Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin onun hakkındaki sözlerini doğrular.

5.İsmail Şirvani

Seyyid Mir Hamza Nigârî manevi terbiye için Mevlana Bağdadi'ye intisab etmek ister ancak pirin vefatıyla birlikte halifesi İsmail Şirvani'den el alır (Akkuş, 2002, 10). Hamza Nigârî eserinde şeyhi İsmail Şirvani'den de bahsetmiştir. Talibin, iradesini şeyhine teslim etmesi zorunlu hakikatini tekrar hatırlatarak şeyhi İsmail Şirvani'ye teslim olduğu söyler. Nefsin arındırılması için elzem olan teslimiyet sonrası hayret ehli âşıkların başı makamına yükseldiğini ama şeyhini yanında aciz bir fakir olduğunu itiraf eder;

Teslîm it şevk ile cânânına tâ kim dimesü
Ta'n ile kıymadı bir cânâ bütün akrânın

Ey Nigârî olubem server-i mestâne 'aceb
Çâkir-i kemteriyem çünkü şeh-i Şirvânın (2011, 401/8-9).

Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin salikin aşkın cezbesiyle şaşkınlık yaşayacağı haller olmasına rağmen şeyhinin manevi huzurunda geçmişi hatırlayarak tevazu ile onun himmetini hatırlaması yukarıda değinildiği üzere vefa ve tevazunun gereğidir. Dolayısıyla maneviyat yolcuğunda dahi nefsin boş durmayıp kendine payeler çıkarmasını engellemek için fena fi's şeyh seyr-i süluk sonrasında da salik için mühim bir mihenk taşı hükmündedir. Seyyid Mir Hamza Nigârî böylece şeriat-maarifet arasındaki seyrin sağlıklı bir şekilde devam etmesi için hatırlatmada bulunmaktadır.

Seyyid Mir Hamza Nigârî fena fi's şeyh'ten bekabillah'a doğru seyreden yolcukta şeyhi İsmail Şirvani'nin manevi şahsiyetinden söz eder. Fena'dan fena'ya kaçarak ahirini bal eyleyip, sevgilinin zatında beka bulduğunun delili olarak İsmail Şirvani'nin gül bahçesinde bulunmayı gösterir;

Fenâ-ender-fenâ içre bulup nûş eyledim âhir
Nigârî bâde-i bâkî şarâb-ı zât-ı cânânı

Delîl-i kûy-ı gülzâr-ı nigârım Bâkîbî'llâh
Sirâcüddîn Zebihullâh-ı İsmâ'il-i Şirvânî (2011, 696/9-10).

Seyyid Mir Hamza Nigârî şeyhi İsmail Şirvani'ye ithafen yazdığı akrostiş şiirinde her bir harfi, tasavvufu bir terimin geniş manasını işaret edecek şekilde şeyhini tarif etmek için veciz bir şekilde kullandığı görülür.

Elfinde hezâr istikâmet
Sîninde mukîm bin selâmet

Mîminde medâr-ı mihr-i zâtî
Elfinde ifâza-i sîfâtî

Aynında 'uyûn-ı 'ayn-i 'ârif
Yânında yenâbî-i ma'ârif

Lâmında şarâb-ı la'l-i şâh
Perverde-i zât-ı pâk-i Hâlid

Vahdet'in timsali olan Elif'in kesretin cem olduğu gerçeğinden hareketle İsmail Şirvani'nin insani tecelli istidadı yönüyle birçok istikametini cami izharı olduğunu, kesret arz eden bu çok yönlülüğün Sin ile ifsada ve ayrışmaya değil selamete kavuştuğunu söyler. Onun bu mısraları kesrette vahdetin neşesini görürüz. Mim harfiyle güneşin yörüngesi gibi olduğunu Elif ile yine kesretin birçok özelliğiyle feyizler dağıttığını okuruz. Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin bu beyitleri Mevlana'nın ve İbn Arabî'nin ehlullahın manevi alemlerin merkezi oldukları ve manevi bereketin aleme dağıtılmasındaki işlevlerine dair düşüncelerin hatırlatır. Ayn'ın arifin göz pınarlarını, Ya'nın marifetin çeşmeleri gibi iş gördüğünü söyler. Eşyanın hakikatine vakıf olan arifler insanların gözlerinden kalbine doğru giden yolları olduğunu hatırlatır. Son harf olan Lam'ın da ise padişahın kırmızı ilahi aşk şarabının sırrı olduğunu söyler. Bütün bu hünerleri de Nakşibendiyye'ye yeni bir nefes katan Mevlana Halid-i Bağdadi'nin terbiyesiyle kemale ermişliğine hamletmiştir. Dolayısıyla Seyyid Mir Hamza Nigârî tıpkı kendisi için zikrettiği manevi seyrin şeyhten ve şeyhin bağlı olduğu silseleden ayrı görmediğini ifade etmiştir.

6.Sonuç

Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin *Divan'*ında yaklaşık yedi yüz gazel bulunmaktadır. Tasavvufi konuların işlendiği eserde zorunlu olarak mecazi anlatım oldukça sık kullanılmıştır. Birçok tasavvufi konu ve kavramı içeren eser değinilen sufi şahsiyetler ile birlikte daha da derinlik kazanmıştır. Zira bağlam eşliğinde bahsedilen sufiler arka planda çok daha hacimli bir hal-makam boyutuna işaret etmektedir. Dolayısıyla Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin divanı remizli anlatımıyla hacmi büyük olan esere ayrıca bir derinlik kazandırmaktadır.

Kafkas kökenli olan Seyyid Mir Hamza Nigârî ömrünü büyük bir bölümünü Anadolu geçirmiş ve Doğu Anadolu ve Yukarı Azerbaycan'da tesirini hala gösteren mutasavvıf şairdir. Şiirleri beğeniyle okunan ve hatta ezberlenen Seyyid Mir Hamza Nigârî köken itibarıyla yoğun bir ehl-i beyt sevgisine sahiptir. Eserinde sık sık dile getirdiği bu sevgi, onu içinde yaşadığı zaman ve toplum içerisinde ayrışma ve çatışmanın değil cem olmanın zorunlu bir rabitadır. Bahaeddin Nakşibendiyye'ye karşı büyük bir muhabbet ve vefa duygusu içerisinde olan Seyyid Mir Hamza Nigârî Ubeydullah Ahrar, Mevlana Halidi Bağdadi ve şeyhi İsmail Şirvani gibi Nakşibendi büyüklerini zikretmiştir. Muhabbetullah şehidi olarak görülen Hallac-ı Mansur'un yaşadığı anlaşılma probleminde de değinen Hamza Nigârî, Nakşibendiyye gibi ehl-i sünnet tarikatının tefekkür ve gönül dünyasını bir araya getirmiştir. Bayezid-i Bistami'nin şatahatlarının, nefisten arındırılmış bir şuura söylettirilmiş muhabbet taşkınlıkları olarak görür.

Seyyid Mir Hamza Nigârî, şiirlerinde mürid-mürşid ilişkisini, zahir-batın uyumunun gerekliliği bağlamında büyük bir nimet olarak telakki etmiştir. Eserinde sık sık müşahede edilen muhabbetullah için de elzem gördüğü mürşid-i kamillere sevgi ve vefanın nefsin arıklaşmasına vesile olduğunu okunur. Vahdet-i vücud düşüncesini hatırlatan beyitlerinde konuşan ile konuşulunun ayrı olmadığını söyler.

Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin bahsettiği sufiler üzerinde değindiği tasavvufi konular aslında alanın temelini oluşturan esaslardır. Hayatı da dikkate alındığı işlediği tasavvufi konuların hal ile rabitasının kuvvetli olduğu düşünülecek bir mutasavvıf olarak Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin eseri ayrı bir öneme haizdir. Onun eseri, bahsedilen sufilerin sözleri ve ahlaklarıyla açıklamaya çalışılan gerçeklerin her devrin insanın sezebileceği ancak farklı kelime ve remizlerle anlatabileceğinin bir örneğidir. Bu mana doğup büyüdüğü ve yaşamını sürdürdüğü bölgelerde bizatihi kendi yaşantısıyla desteklediği şiirlerinin hala yaşatılıyor olması kanıt olarak gösterilebilir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, Muzaffer (2002). *Seyyid Hamza Nigârî Divanı*. Niğde: Niğde Üniversitesi Yayınları.
Konevi, Sadreddin (2012). *Fusûsü'l Hikemîn Sırları*. trc. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık.
İbnülemin, Mahmut Kemal (1988). *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: Dergah Yayınları.
Nigârî, Seyyid Mir Hamza (2011). *Divan*. haz. Azmi Bilgin, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınevi
Öngören, Reşat (2000). İbrahim b. Edhem. *DİA*, İstanbul: TDVY.
Özköse, Kadir (2006). "Erzurum'da Faaliyet Yürüten Halidi Şeyhleri. *Türk İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu*, Erzurum.
Uludağ, Süleyman (2000). Bâyezid-i Bistâmi. *DİA*, Ankara: TDVY.
Tosun, Necdet (2012). Ubeydullah Ahrar. *DİA*, Ankara: TDVY.
Vassaf, Hüseyin (2006). *Sefîne-i Evliya*. haz. Mehmet Akkuş- Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
Seyyid Hasib Üsküdarî, *Menâkıb-ı Şeyh Mehmed Emin Tokadî*. Millet Ktp., Ali Emîri, Şer'iyye, nr. 1103.
Taşlıova, Muammer Mete (1999). Karabağlı Hamza Nigârî ve Nigarname Mesnevisi. *Milli Folklor*, Yıl: 11, C. 6, S.44, ss.115-120.